

ONWILLIGE LEZERS: ONDERZOEK NAAR REDENEN EN OPLOSSINGEN

Thijs M. J. Nielen
Adriana G. Bus

STICHTING LEZEN REEKS
DEEL 26

Stichting Lezen Reeks

- 1 Lezen en leesbevordering in een multiculturele samenleving – redactie Dick Schram
- 2 Waarom is lezen plezierig? – Saskia Tellegen en Jolanda Frankhuisen
- 3 Leesbevordering door ouders, bibliotheek en school – Gerbert Kraaykamp
- 4 Informatiegebruik door lezers – Suzanne Kelderman en Suzanne Janssen
- 5 Lezen en leesgedrag van adolescenten en jongvolwassenen – redactie Anne-Mariken Raukema, Dick Schram en Cedric Stalpers
- 6 Over grenzen. De adolescentenroman in het literatuuronderwijs – Helma van Lierop-Debrauwer en Neel Bastiaansen-Harks
- 7 Lezen in de lengte en lezen in de breedte – redactie Dick Schram
- 8 De casus Bazar – Mia Stokmans
- 9 Het verhaal achter de lezer – Cedric Stalpers
- 10 Culturele diversiteit in het literatuuronderwijs – Marianne Hermans
- 11 Lezen in het vmbo – redactie Dick Schram
- 12 Het oog van de meester – Theo Witte
- 13 Zwakke lezers, sterke teksten? – Jentine Land
- 14 De computer leest voor – Daisy Smeets en Adriana Bus
- 15 Reading and watching – edited by Dick Schram
- 16 Prentenboeken lezen *als literatuur* – Coosje van der Pol
- 17 De stralende lezer – redactie Frank Hakemulder
- 18 Geraakt door prentenboeken – Aletta Kwant
- 19 Zo doen wij dat nu eenmaal – Erna van Koeven
- 20 Waarom zou je (nú) lezen? – redactie Dick Schram
- 21 Over ouders en leesopvoeding – Natascha Notten
- 22 De aarzelende lezer over de streep – redactie Dick Schram
- 23 Leuk om te lezen of makkelijk te begrijpen? – Gerdineke van Silfhout
- 24 BoekStart maakt baby's slimmer – Heleen van den Berg en Adriana Bus
- 25 Hoe maakbaar is de lezer? – redactie Dick Schram

ISBN: 978-94-6301-032-0

Productie en uitgave: Uitgever Eburon, Delft, www.eburon.nl

Cover and basicdesign: Lijn 1, Haarlem

Foto omslag: Rufus de Vries

Lay-out: Textcetera, Den Haag

©Stichting Lezen 2016

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag verder worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van Stichting Lezen.

Those who know how to read, but don't, have no advantage over those who can't read.

Toegeschreven aan Mark Twain, 1835-1910

INHOUD

VOORWOORD	9
HOOFDSTUK 1: INTRODUCTIE	11
HOOFDSTUK 2: ONTWIKKELING VAN LEESMOTIVATIE OP DE BASISCHOOL	17
HOOFDSTUK 3: LEESWEERSTAND BIJ KINDEREN DIE NIET LEZEN	25
HOOFDSTUK 4: DE BIBLIOTHEEK <i>OP SCHOOL</i>	31
HOOFDSTUK 5: DIGITAAL LEZEN	37
HOOFDSTUK 6: DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN	43
REFERENTIES	49

VOORWOORD

In 2012 schreef een groep vooraanstaande Europese experts een rapport met een alarmerende boodschap. In de nabije toekomst zal leesvaardigheid nog bepalender worden voor professioneel succes. Ongeveer een derde van de werkgelegenheid voor laagopgeleiden zal verdwijnen. Een weinig rooskleurig vooruitzicht voor de individuen die het betreft, en niet minder voor de samenleving als geheel.

‘Maar Europa is Nederland niet en hier leert toch iedereen lezen?’, denkt u misschien. Dat is ook zo: de meeste kinderen die in Nederland naar school gaan, leren lezen. Maar tegelijkertijd geldt dat het leesplezier van kinderen in Nederland internationaal gezien achterblijft. Hierdoor dreigt ‘ageletterdheid’: kinderen kunnen wel lezen maar doen het niet en door gebrek aan oefening stagneert hun leesontwikkeling. Sterker nog, zij kunnen zelfs een angst voor lezen of ‘leesweerstand’ opbouwen. Gevangen in die negatieve spiraal beginnen veel kinderen aan het voortgezet onderwijs.

De Europese experts lieten het niet bij een alarmerende boodschap, zij deden ook aanbevelingen om het tij te keren. Een deel daarvan is in deze publicatie nader verkend en getoetst op hun betekenis voor de Nederlandse situatie. Waarom stoppen leerlingen met lezen? En helpt het creëren van een stimulerende leesomgeving (met bijvoorbeeld een groot aanbod aan boeken) om leerlingen meer te motiveren voor lezen?

Deze publicatie laat de waarde zien van structurele interventies. In een van hun deelstudies onderzochten Nielen en Bus het effect van het programma de Bibliotheek *op school* binnen het basisonderwijs. Kinderen op scholen die de aanpak de Bibliotheek *op school* uitvoeren, lezen meer en hebben een betere leesvaardigheid dan kinderen op scholen waar geen speciale aandacht wordt besteed aan de boekencollectie.

De sprekende resultaten van deze publicatie valideren bestaand beleid en moedigen daarnaast aan met behulp van nader onderzoek nog beter te achterhalen welke interventies voor specifieke groepen kinderen in een bepaalde context effectief zijn. Deze publicatie is daarom onmisbaar voor iedereen die het als zijn professionele plicht beschouwt de jeugd voor te bereiden op de toekomst.

Gerlien van Dalen
Directeur Stichting Lezen

HOOFDSTUK 1: INTRODUCTIE

Veel succesvolle mensen omschrijven zichzelf als enthousiaste lezer, om te benadrukken dat lezen in belangrijke mate heeft bijgedragen aan hun succes. Maarten 't Hart verslond boeken vanaf het moment dat hij kon lezen en de 3 boeken die hij wekelijks in de bibliotheek mocht lenen waren bij lange na niet genoeg om zijn leeshonger te stillen ('t Hart, 2015). De basis voor het schrijverschap van Stephen King is lezen. In *On Writing: A Memoir of the Craft* stelt hij: "If you don't have time to read, you don't have the time (or the tools) to write. Simple as that." (2000, p. 147). Voormalig president van de Verenigde Staten, John F. Kennedy, was een snellezer die ongeveer 2.500 woorden per minuut (10 keer de gemiddelde leessnelheid) kon lezen, een tempo dat hem in staat stelde al tijdens het ontbijt 6 kranten van voor naar achter te lezen (Meagher & Gragg, 2011).

Een goed voorbeeld van de voordelen van lezen in de vrije tijd is de verspreiding van 123 miljoen pocketboeken onder Amerikaanse soldaten tijdens de Tweede Wereldoorlog. In haar boek *When books went to war: The stories that helped us win World War II* beschrijft Molly Guptill Manning (2014) de impact die dit had op jonge Amerikaanse soldaten die meer dan 70 jaar geleden naar Europa werden uitgezonden. Dit initiatief van bibliothecarissen, dat later overgenomen is door de 'Raad voor Boeken in Oorlogstijd', was heel populair onder soldaten. De boeken hadden grote impact, zowel tijdens als na de oorlog. Tijdens de oorlog hielpen de boeken de soldaten om de lange periodes van wachten aan het front door te komen en waren ze een welkome afleiding voor gewonde soldaten. Vlak voor D-day werden 1 miljoen boeken verspreid onder de Amerikaanse soldaten om de moraal hoog te houden in afwachting van de invasie. De boeken waren een manier om even aan 'de hel' te ontsnappen. Veel soldaten bleven ook na hun terugkeer uit de oorlog enthousiaste lezers. Een nieuwe wet, de *GI Bill of Rights* van 1944, bood veteranen een reeks privileges, waaronder vergoeding van inschrijfgeld en andere kosten van

onderwijs aan hogeschool of universiteit. In eerste instantie was er veel weerstand tegen deze wet, omdat de vrees bestond dat de veteranen niet konden voldoen aan de hoge eisen in het onderwijssysteem. Maar daar was volgens Manning geen sprake van: de veteranen hadden dankzij het boekenprogramma de gewoonte ontwikkeld om veel te lezen en waren hierdoor goed geïnformeerd over allerlei onderwerpen. Gefrustreerde studenten aan de universiteit van Californië noemden de voormalig soldaten *damned average raisers*, omdat ze uitstekende studiegewoonten hadden en beter presteerden dan de meeste reguliere studenten.

LEZEN IN DE VRIJE TIJD MAAKT EEN VERSCHIL

Er is niet alleen anekdotische ondersteuning voor het belang van lezen in de vrije tijd, er zijn ook studies die laten zien dat lezen in de vrije tijd belangrijk is voor academisch en professioneel succes. In een studie onder 3.500 Nederlandse volwassenen heeft Natascha Notten (2011) met een retrospectief design onderzocht of leeservaring in de kindertijd schoolsucces voorspelt. Als de proefpersonen rapporteerden dat hun ouders lezen vroeger stimuleerden (bijvoorbeeld door boeken aan te bevelen, te discussiëren over boeken en interesse te tonen in wat ze lazen), waren ze over het algemeen hoger opgeleid dan wanneer dit niet gebeurde. De studie is retrospectief. Het is daardoor onmogelijk te weten of de groepen met of zonder positieve leeservaring in de kindertijd vergelijkbaar waren en of eventuele verschillen (of het ontbreken daarvan!) het gevolg zijn van het ontbreken van positieve leeservaring in de kindertijd. We zijn daarom op zoek gegaan naar longitudinale studies met meer controle op wie meedoet en wat gemeten wordt. Gottfried, Schlackman, Gottfried en Boutin-Martinez (2015) deden metingen vanaf de kleuterperiode tot hun proefpersonen 29 jaar oud waren. Uit hun modellen blijkt dat de frequentie van voorlezen aan kleuters voorspellend is voor leesmotivatie in de adolescentie en dat de leesmotivatie in de adolescentie een voorspeller is voor opleidingsniveau op 29-jarige leeftijd. Een andere, veel grootschaligere longitudinale studie ondersteunt eveneens dat lezen in de vrije tijd belangrijk is voor professioneel succes. De Engelse socioloog Taylor (2013) analyseerde 17.200 vragenlijsten van mensen geboren in 1970 die op 16-jarige leeftijd over hun vrijetijdsbesteding rapporteerden en op 33-jarige leeftijd over hun maatschappelijke positie. Na correctie voor het opleidingsniveau bleek lezen de enige activiteit in de vrije tijd die een succesvollere carrière voorspelde. Geen enkele andere activiteit – het bespelen van een instrument, theaterbezoek of sport – hing samen met maatschappelijk succes.

In een rapport over laaggeletterdheid in Europa (EU High Level Group of Experts on Literacy, 2012) is de belangrijkste conclusie dat in de nabije toekomst

leesvaardigheid nog bepalender zal zijn voor professioneel succes. Tussen 2010 en 2020 zal ongeveer 30 procent van de werkgelegenheid voor laagopgeleiden verdwijnen. Dit betekent dat laaggeletterdheid niet alleen problematisch is voor het academisch en professioneel succes van een individu, maar ook voor het welzijn en de welvaart van de samenleving als geheel. De columnist Henk Hofland schreef in *de Groene Amsterdammer* van 3 juni 2015 dat een nieuwe onderklasse van functioneel ongeletterden dreigt te ontstaan. Hun leesvaardigheid is niet goed genoeg om een treinkaartje bij de automaat te kopen of de bijsluiters van een medicijn te lezen. Dit brengt grote risico's met zich mee voor gezondheid, veiligheid en zelfs politieke stabiliteit. Deze mensen zijn doorgaans onvoldoende geïnformeerd en daardoor, meer dan anderen, vatbaar voor populisme. In hun conclusies stelt de EU High Level Group of Experts on Literacy (2012) dat op dit moment ongeveer 20 procent van de Europeanen niet over voldoende leesvaardigheid beschikt om werk te vinden, de ontwikkeling van hun kinderen te stimuleren, hun eigen gezondheid te bewaken en de vruchten te plukken van digitale ontwikkelingen.

EFFECTEN VAN LEZEN OP SOCIAAL FUNCTIONEREN

Lezen is ook belangrijk voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden die onontbeerlijk zijn voor professioneel succes. De Nederlandse schrijver Philip Huff stelt in *De Correspondent* (3 juli 2015) dat lezen kan helpen om adequater te reageren op andere mensen. Vaak voorgelezen kleuters zijn beter in staat de wereld vanuit het perspectief van iemand anders te zien en scoren hoger op een *Theory of Mind*-test (Mar, Tackett & Moore, 2010). Als volwassene ben je door lezen succesvoller in het onderhouden van contacten met collega's en kun je beter functioneren in complexe sociale situaties, zoals een sollicitatiegesprek. Kidd en Castano (2013), 2 Amerikaanse onderzoekers, toonden experimenteel aan dat je door het lezen van literaire fictie je beter kunt inleven in anderen. Een interessant resultaat van dit onderzoek was ook dat niet alle fictie even effectief bleek te zijn. De literaire kwaliteit van het werk is bepalend voor het leerproces. Verhalen van Anton Tsjechov of Alice Munro werken beter dan verhalen van Dan Brown of Ian Fleming.

AGELETERDHEID

Een aanzienlijk deel van de kinderen stopt al vroeg met lezen in de vrije tijd (Mol & Bus, 2011). Veel Nederlandse adolescenten lezen buiten school zelden of nooit langere teksten: in het grootschalige internationale PISA-onderzoek rapporteert 49 procent van de Nederlandse adolescenten dat ze nooit, of bijna nooit, voor

hun plezier lezen. In vergelijking met de andere landen is dit percentage erg hoog: slechts 2 van de 65 landen in het PISA-onderzoek scoren nog lager (OECD, 2010a). Wellicht is deze uitkomst ook indicatief voor het lezen in de hogere leerjaren van de basisschool en verklaart de terugval in tijd die leerlingen aan lezen besteden waarom Nederlandse leerlingen steeds verder terugvallen in rankings van leesvaardigheid (Kordes, Bolsinova, Limpens & Stolwijk, 2013; Meelissen et al., 2012). In een grote internationale studie in groep 6 van de basisschool (PIRLS) stond Nederland in 2001 nog op de tweede plek, maar zakte steeds verder weg, in 2006 naar de negende en in 2011 naar de dertiende plaats.

In veel gevallen is sprake van wat de Amerikaanse bibliothecaris Boorstin (1984) ‘ageletterdheid’ noemde: doordat kinderen niet genoeg oefenen, stagneert de leesontwikkeling en loopt het animo voor lezen steeds verder terug. Dit zou kunnen verklaren waarom schattingen van het aantal adolescenten en volwassenen met serieuze leesproblemen veel hoger uitvallen dan de 4 procent met dyslexie (Blomert, 2006). In 2007 concludeerde de Inspectie van het Onderwijs dat 25 procent van de leerlingen 2 jaar of meer achterliep aan het eind van de basisschool. Met andere woorden, een kwart van de leerlingen in groep 8 las op het niveau van groep 6 of lager. Meer dan 14 procent van de Nederlandse adolescenten is functioneel ongeletterd (OECD, 2010b) en in de hele populatie hebben ongeveer 1,3 miljoen Nederlanders van 16 jaar en ouder problemen met lezen en schrijven (Buisman, Allen, Fouarge, Houtkoop & Van der Velden, 2013).

In deze studie staan 2 belangrijke aspecten van ageletterdheid centraal:

1. Waarom stoppen leerlingen met lezen?
2. Hoe kunnen we leerlingen motiveren voor lezen waardoor ze meer voor hun plezier gaan lezen en betere lezers worden?

OVERZICHT VAN DE HOOFDSTUKKEN IN DEZE UITGAVE

In hoofdstuk 2 laten we zien dat al vroeg veranderingen in de leesmotivatie optreden. In dit grootschalige onderzoek naar de leesmotivatie op de basisschool is ook getest of variabelen als leesvaardigheid of de mate waarin kinderen thuis ondersteuning krijgen bij lezen daarop van invloed zijn.

Om te verklaren waarom leerlingen stoppen met lezen deden we onderzoek naar angst voor lezen (zie hoofdstuk 3). Angst kan een grote belemmering zijn voor activiteiten als lezen en daarmee voor de ontwikkeling ervan. Als gevolg van angst gaan leerlingen lezen misschien vermijden, zoals mensen met angst voor grote groepen liever geen presentatie geven voor een grote groep (bijv. Beidel & Alfana, 2011; Kase & Ledley, 2007; Kerig & Wenar, 2006). Door angst kunnen kinderen dus in

een neerwaartse spiraal terechtkomen van steeds minder oefening, teruglopende interesse in lezen en een stagnerende leesvaardigheid. Wellicht ook interfereert angst met leesbegrip. Uit neurobiologisch onderzoek blijkt dat mensen die ergens bang voor zijn moeite hebben om zich te concentreren als ze met de bron van angst in aanraking komen (Bishop, 2009; Eysenck & Derakshan, 2011; Frewen, Dozois, Joannis & Neufeld, 2008).

Een van de aanbevelingen van de EU High Level Group of Experts on Literacy (2012) is het creëren van een literaire omgeving om leerlingen meer te motiveren voor lezen, bijvoorbeeld door kinderen toegang te verschaffen tot een grote collectie boeken. In hoofdstuk 4 wordt een studie gepresenteerd waarin onderzocht is wat het effect is van de Bibliotheek *op school* – een programma waarin de collectie boeken op school wordt uitgebreid en aantrekkelijker wordt gemaakt – op de leesmotivatie, leesfrequentie en leesvaardigheid.

In hoofdstuk 5 exploreren we of meer begeleiding tijdens lezen bijdraagt aan de leesontwikkeling. Na een paar jaar van intensieve leestraining met veel begeleiding wordt het in de hogere leerjaren op de basisschool aan leerlingen zelf overgelaten om een leesgewoonte te ontwikkelen en de kilometers te maken die nodig zijn voor de verdere ontwikkeling van hun leesvaardigheid (Snow & Moje, 2010). Zelfs tijdens vrij lezen op school krijgen kinderen nauwelijks begeleiding (Kirschner, Sweller & Clark, 2006). In dit hoofdstuk rapporteren we over een experiment met begeleiding van een tutor die is ingebouwd in digitale boeken.

In hoofdstuk 6 worden de belangrijkste conclusies uit de verschillende onderzoeken op een rijtje gezet en doen we aanbevelingen om kinderen te helpen hun enthousiasme voor lezen te herwinnen of te behouden.

HOOFDSTUK 2: ONTWIKKELING VAN LEESMOTIVATIE OP DE BASISCHOOL¹

Jeanne Chall (1983) ontdekte op Amerikaanse scholen dat vanaf het begin van groep 6 de groei in leesvaardigheid afvlakt. Ze spreekt van een *fourth-grade slump*. Ze verklaart deze dip als volgt: rond die tijd is sprake van een overgang van *leren lezen* naar *lezen om te leren* en worden teksten veeleisender. Kinderen lezen bijvoorbeeld in het kader van rekenen en wereldoriëntatie. Mede doordat leerlingen tijdens lezen weinig begeleiding krijgen, kunnen ze frustrerende ervaringen opdoen, met als gevolg dat hun leesmotivatie terugloopt. We verwachtten dan ook dat – in lijn met de bevindingen van Chall – vanaf groep 6 een teruggang in leesmotivatie optreedt, tenzij het heel goede lezers betreft (Mol & Bus, 2011). We testten daarom hoe de leesmotivatie zich ontwikkelt van groep 5 tot en met 8 op de basisschool. Wellicht is de teruggang sterker bij jongens dan bij meisjes. Uit verschillende onderzoeken is immers gebleken dat meisjes gemotiveerder zijn voor lezen dan jongens (zie bijvoorbeeld Miesen, 2006; OECD, 2010).

Volgens Krashen (2011) is eveneens bepalend of leerlingen toegang hebben tot een grote collectie met aansprekende boeken. Als kinderen gemakkelijk interessante boeken kunnen vinden zal dit hun enthousiasme voor lezen stimuleren en blijven ze gemotiveerd. We exploreerden in deze studie naar leesmotivatie daarom, naast effecten van sekse en leesvaardigheid, de rol van een aantrekkelijke boekencollectie op school. We vroegen kinderen wat ze van hun schoolbibliotheek vinden en testten of een positiever oordeel samenvalt met een grotere leesmotivatie. Ook de leescultuur thuis kan een factor van belang zijn. Op diverse plaatsen in de literatuur

1] Gebaseerd op: Nielen, T. M. J., & Bus, A. G. (2013). Ontwikkeling van de leesattitude op de basisschool en de rol van sekse, leesniveau, de leescultuur thuis en kenmerken van de schoolbibliotheek. In D. Schram (Red.), *De aarzelende lezer over de streep* (pp. 207-226). Stichting Lezen Reeks 22. Delft: Eburon.